

РОЛЬ ВИЩОЇ ОСВІТИ В СИСТЕМІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто поняття ролі вищої освіти в системі економічної безпеки держави. Проведено систематизацію національних економічних інтересів у сфері вищої освіти. Визначено, що забезпечення економічної безпеки освітніх установ є одним з актуальних завдань сьогодення. Доведено, що стан економічної безпеки системи вищої освіти і критична оцінка процесів, які відбуваються в ній підтверджують, що джерелом внутрішніх загроз є сам потенціал системи вищої освіти.

Ключові слова: потенціал системи вищої освіти, вищі навчальні заклади, економічна безпека освіти, економічні інтереси.

L.P. SNIGIR

University «KROK», Kyiv, Ukraine

THE ROLE OF HIGHER EDUCATION IN THE STATE ECONOMIC SECURITY

Abstract - the article deals with the concept of the role of higher education in the economic security of the state. The systematization of national economic interests in the field of higher education. Determined that the economic security of educational institutions is one of the pressing problems of today. Proved that economic security of higher education and critical assessment processes in it confirmed that the source of internal threats is itself a potential of higher education.

Keywords: potential of higher education, higher education, economic security education, economic interests.

Постановка проблеми

Одним з найважливіших компонентів системи економічної безпеки країни є система вищої освіти, що забезпечує взаємозв'язок і взаємозалежність ресурсів та сил мережі освітніх установ, наукових організацій, підприємств контролюючих їх діяльність, органів управління освітою та громадських організацій, спрямована на задоволення потреб особистості, суспільства і держави.

Економічні інтереси держави полягають у створенні умов для розвитку освітньої інфраструктури України, що сприяють реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина у сфері отримання освіти та користування ними з метою забезпечення політичної, економічної та соціальної стабільності. Система національних економічних інтересів як найважливішої мети вищої освіти зумовлює створення такого соціально-економічного середовища, яке б забезпечило розвиток і використання потенціалу вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Серед наукових публікацій, присвячених дослідженню економічної безпеки освіти в цілому та загроз її стану зокрема, виокремимо: М. Ахмедьярову [1], А.Н. Малолетко [5], А.А. Харківську [6], В.В. Шкарина [7].

Вагомий внесок у висвітлення проблеми ролі вищої освіти в системі економічної безпеки держави присвячені праці багатьох фахівців і науковців: К.В. Карпової [4], Б.В. Губського [3], О.І. Барановського [2] та ін.

Невирішені раніше частини загальної проблеми

На нашу думку, на сьогоднішній день недостатньо уваги приділено проблемам визначення ролі вищої освіти в системі економічної безпеки держави.

Щоб створити ефективну систему економічної безпеки вищої освіти, потрібно мати чітке уявлення про те, що потребує захисту, які інтереси потрібно взяти до уваги, щоб повноцінно реалізувати роль вищої освіти. Критичність оцінки процесів, які відбуваються у вищій освіті дозволить раціонально виокремити потенціал системи вищої освіти, оскільки він являється джерелом внутрішніх загроз.

Дані питання пов'язані з недостатнім дослідженням ролі вищої освіти в системі економічної безпеки держави.

Формулювання цілей статті

Ціллю статті є виокремлення та дослідження ролі вищої освіти в системі економічної безпеки держави, а також аналіз основних видів потенціалів вищої освіти.

Виклад основного матеріалу дослідження

У процесі функціонування системи вищої освіти виникають певні організаційно-економічні відносини, які не тільки впливають на її розвиток, а й дають більш об'ємний соціально-економічний ефект, що стосується економічної безпеки. Звідси, одним зі складових економічних інтересів держави та національної економічної безпеки є якісний розвиток системи вищої освіти.

Економічна складова національних інтересів нашої країни в розвитку системи вищої освіти полягає в збільшенні валової доданої вартості в результаті економічної діяльності вищої освіти, яка пов'язана з виробництвом, розподілом, споживанням і накопиченням активів з метою задоволення потреб особистості, суспільства і держави.

Вища освіта, створюючи частину валової доданої вартості за видом економічної діяльності відіграє

поки незначну роль у формуванні валового продукту, забезпечує реалізацію економічних інтересів країни. Але основним її економічним інтересом у сфері вищої освіти є виробництво освітньої послуги. Економічний зміст процесу виробництва освітніх послуг полягає в професійній діяльності висококваліфікованих фахівців за обов'язковою участі студентів та передачі їм своїх знань і вмінь за допомогою способів, методів, прийомів.

Національні інтереси України в сфері вищої освіти наповнюються новим змістом завдяки не тільки зміни витрат різних секторів економіки, а й нової динаміки національного ринку робочої сили, коли ринок пропозиції починає перетворюватися на ринок попиту. Громадяни нашої держави стають більш вимогливими до надання їм якісних освітніх послуг.

Національні інтереси країни у сфері вищої освіти повинні досягатися шляхом відмови від зрівняльного підходу і переходу до селективної підтримки інституційних одиниць вищої освіти при обмеженні фінансових ресурсів, новій динаміці національного ринку робочої сили, зміні пріоритетів у видатках об'єктів господарювання, інтеграції державної вищої освіти у світове освітнє середовище. Суть економічної безпеки системи вищої освіти полягає у вирішенні протиріч, що виникають між національними інтересами в даній сфері й загрозами вищої освіти, в результаті чого забезпечується розвиток зазначеної системи. Економічна безпека вищої освіти є функціональною підсистемою системи економічної безпеки країни, а система забезпечення економічної безпеки вищої освіти, відповідно – організаційною підсистемою системи забезпечення її економічної безпеки [1].

Національні економічні інтереси у сфері вищої освіти полягають у досягненні наступних цілей:

1) на рівні економіки країни в цілому:

- здійснити перехід в наступний технологічний уклад;
- підвищити мотивацію в сфері інноваційної та промислової політики;
- розвинути нормативну та правову базу, яка відповідає сучасним вимогам економіки;

2) на рівні окремих видів економічної діяльності та інституційних одиниць економіки створити умови для виробництва:

- вітчизняної продукції;
- конкурентоспроможної продукції;
- продукції підвищеного попиту протягом тривалого часу;
- нових видів продукції;

3) на внутрішньосистемному рівні:

- забезпечити якість вищої освіти, а також сприяти підвищенню якості загальної середньої, початкової та середньої професійної освіти;
- забезпечити достатній рівень соціальної захищеності працівників системи вищої освіти;
- виключити залежність від імпортних постачань наукового обладнання, приладів та електронної компонентної бази;
- знизити ризик несанкціонованої передачі за кордон конкурентоспроможних вітчизняних технологій.

Інтереси учасників економічних відносин являються джерелом розвитку економічних систем, отже, наявні інтереси виступають в якості основного об'єкта захисту системи вищої освіти від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Наявні загрози системі вищої освіти можна класифікувати залежно від їх загальної спрямованості:

а) загрози конституційним правам і свободам людини і громадянина на освіту, свободу творчості, працю, вибір сфери діяльності та професії;

б) загрози ресурсному забезпеченню системи вищої освіти;

в) загрози обмеження користування природними ресурсами;

г) загрози зниження активності і здібностей людського потенціалу;

д) загрози відставання в обсязі знань.

Звідси ясно, що система економічної безпеки країни являє собою функціональну систему, яка відображатиме процеси взаємодії інтересів особистості, суспільства і держави від можливих загроз, які мають різну спрямованість і можуть бути зовнішніми і внутрішніми [3]. Причому потенціал вищої освіти може бути використаний як для забезпечення економічної безпеки, так і окремо виступати джерелом внутрішніх загроз системі вищої освіти: використовуватися в тінювих і злочинних схемах.

До зовнішніх загроз можна віднести такі їх види:

- діяльність політичних, економічних та інших іноземних структур, спрямована проти інтересів України в сфері освіти;
- прагнення ряду країн до домінування та обмеження інтересів нашої держави у світовому освітньому просторі;
- зростання технологічного рівня провідних країн світу і посилення їхніх можливостей з протидії створенню конкурентоспроможної системи національної вищої освіти;
- прояви фінансово-економічної кризи.

До внутрішніх загроз, можна віднести:

- сповільнення в короткостроковій перспективі зростання витрат консолідованого бюджету на вищу освіту;
- припинення або зниження в короткостроковій перспективі зростання доходів населення та

створення принципово нової ситуації на ринку освітніх послуг;

- зміна динаміки національного ринку робочої сили, перехід від ринку пропозиції до ринку попиту тощо.

Дослідження стану економічної безпеки системи вищої освіти і критична оцінка процесів, що відбуваються в ній, дозволяє зробити висновок про те, що джерелом внутрішніх загроз є сам потенціал системи вищої освіти як сукупність різного виду потенціалів: науково-технічного, інтелектуального, інформаційного, кадрового, організаційного, ресурсного, інфраструктурного та ін.

Науково-технічний потенціал.

Як джерело загрози може помилково або цілеспрямовано створювати псевдонаукову або недостовірну науково-технічну продукцію. В результаті актуалізації такої загрози виникає небезпека саморуйнування науково-технічного потенціалу, його деградація, формування негативної громадської думки про наукову діяльність окремих інституційних одиниць.

Економічні наслідки на макrorівні виявляються в тому, що структура виробництва освітньої послуги змінюється, що призводить до негативних наслідків освіти, розподілу і використання доходу [1].

Інтелектуальний потенціал.

У вишах, як правило, носіями інтелектуального потенціалу є особи з числа професорсько-викладацького складу з вченими ступенями і званнями, аспіранти, а також студенти, які успішно освоюють навчальну програму, студентський актив. Але з іншого боку, вони можуть впливати на формування негативної громадської думки, що також представляє собою загрозу. Однак найбільш істотною варто вважати загрозу якості передачі накопичених знань. Ця обставина викликає протиріччя між національними інтересами у підвищенні якості освіти та загрозою подальшого його зниження.

Інформаційний потенціал.

Може виступати джерелом загрози в ролі витоку інформації. У результаті певних технічних дій спричинятиме перешкоди своєчасній та достовірній передачі інформації, що циркулює як в окремому виші, так і в системі вищої освіти в цілому. Крім того, тут виникають протиріччя між національними інтересами збереження конкурентоспроможних технологій і загрозою їх несанкціонованої передачі за кордон.

Кадровий потенціал.

Як правило, до нього відносять найбільш перспективних працівників середньої ланки (декани, завідувачі кафедр, керівники управлінь та відділів), в майбутньому готових увійти до складу вищої керівної ланки (ректорату). Саме ця ланка має найбільші можливості щодо отримання, обробки, аналізу та надання інформації. Використовуючи ці можливості, кадровий потенціал здатний подавати неповну, зручну для себе інформацію. Дана обставина породжує суперечності між національними інтересами у своєчасній реакції на відхилення, виявлені в результаті моніторингу, і загрозами спотворення реальної картини, що складається в системі вищої освіти держави [4].

Безпека галузей в найближчій перспективі буде безпосередньо пов'язана з наростаючим дефіцитом кваліфікованих кадрів робітників, інженерів, педагогів, науковців, аналітиків, управлінців. Кадровий потенціал країни в багатьох професійних сферах за останні десятиліття зменшився за рахунок певних змін структури освітньої системи й фактичного знищення системи середньої спеціальної освіти, внаслідок безсистемної переорієнтації освітніх установ на нагальні потреби, як наслідок відсутності державного регулювання, перенасичення ринку праці юристами, менеджерами, економістами і наростаючого дефіциту фахівців стратегічних напрямів. Найважливішими внутрішніми причинами наростаючого кадрового дисбалансу є відсутність перспективної державної структурної економічної політики, а також відсутність державної інформаційної політики, що призводить до ситуації, коли населення дезорієнтоване в плані перспектив кадрової підготовки, зникають цінності професійної праці, у ЗМІ взагалі відсутні інформаційні блоки про продуктивність праці [6].

Демографічні показники свідчать про те, що загальна чисельність студентів, що навчаються у вишах, в найближчі роки знизиться. При збереженні тих же пропорцій у напрямках підготовки відбувається і зниження частки валової доданої вартості. Накопичений за останні роки кадровий потенціал науково-педагогічних працівників, здебільшого гуманітарно-соціального та економічного профілю, буде поставлений під загрозу зниження. Значне число науково-педагогічних працівників, що спеціалізуються в зазначених сферах, будуть змушені шукати застосування своїм знанням, умінням і навичкам [7]. Отже, інституційні одиниці вищої освіти вже сьогодні повинні перейти на фінансування освітніх програм гуманітарно-соціального та економічного напрямків приватного сектору, що забезпечить зниження структурних диспропорцій на ринку праці.

Одночасно слід зосередитися на розвитку науково-педагогічного потенціалу за напрямками підготовки, які забезпечать державі перехід в наступний технологічний устрій. Економіці нашої держави потрібні фахівці в галузі автоматизації процесів переробки енергії та в галузі автоматизації обробки інформації.

Організаційний потенціал.

Однією з проблем сьогодення є те, що деякі виші, володіючи правом самостійності у формуванні своєї структури, часто зловживають цим правом.

Під певних осіб створюються кафедри, відділи, апарати радників і т.ін. Однак особи, під яких введені посади, можуть вступати у відносини, що виходять за рамки службових, а також залишатися в

залежності від третіх осіб, що є не завжди позитивним явищем. Тут виникають протиріччя між національними інтересами у створенні ефективної структури системи вищої освіти та загрозою її руйнування.

Ресурсний потенціал.

Тут створюються загрози, актуалізація яких завдає значних матеріальних збитків системі вищої освіти. Матеріальні запаси з часом змінюють якісний стан (застарюються, закінчуються терміни їх реалізації і т.ін.), і ця зміна може становити реальну небезпеку життю і здоров'ю людей. Матеріальні запаси змінюються і кількісно, їх несанкціонована витрата утворює втрати і нестачі, заповнення яких вимагає переправлення потоків.

Небезпеку створюють і технічні засоби: порушення правил безпечної експлуатації технічних засобів часто призводить до нанесення матеріального збитку системі вищої освіти. Найбільш значний збиток завдається у сфері фінансового забезпечення системи вищої освіти, де реалізуються злочинні і тіньові схеми.

Інфраструктурний потенціал.

Сучасні міські інфраструктури мають високий ступінь зносу при одночасному багаторазовому перевищенні проектних потужностей, постійному збільшенні обсягів потоків і відсутності комплексних заходів щодо їх розвитку (всі типи транспортних міських магістралей, водо-, газо-, енергопостачання, каналізація та утилізація відходів). Це може призвести до колапсу міського життя та індустріальної економіки в Україні [2].

Розвиток тіньового потенціалу вищої освіти пов'язаний з реакцією окремих працівників на обмеження, введені законодавством, нормативно-правовими актами, локальними актами управління, сформованими традиціями ділового обороту. Ряд обмежень, наприклад в частині забюрократизованих процедур, викликає реакцію самостійного проведення тих чи інших операцій. Розвиток тіньового потенціалу вищої освіти пов'язаний з природою ринкових відносин, в основу яких вкладено отримання прибутку. Тому бажання окремих осіб або групи осіб отримати дохід починає переважати над суспільними інтересами. Тіньовий потенціал вищої освіти є негативним фактором, оскільки: по-перше, відбувається перерозподіл доходів на користь окремих осіб; по-друге, ставиться під загрозу система управління вищою освітою; по-третє, підриваються засади господарської діяльності. І коли тіньовий потенціал починає набувати більших об'ємів, то все більша кількість працівників інституційних одиниць починають втрачати моральні обмеження, захоплюється вседозволеність, що в кінцевому результаті приведе спочатку до функціонального, а потім і до структурного руйнування економіки держави.

Таким чином, економічна безпека повинна забезпечуватися не тільки виходячи із завдань функціонування та підвищення стійкості системи вищої освіти, а й шляхом істотної зміни змісту її потенціалу. Підсумовуючи вищезазначене, можна очікувати в короткостроковій перспективі зниження рівня економічної безпеки вищої освіти, спричинене проявами нових викликів, до яких національна система вищої освіти в даний момент поки не готова.

Зосередження виробництва фундаментальних знань у все меншій кількості науково-освітніх центрів і збільшення простору поширення прикладних знань виявляються в тому, що у світовому рейтингу університетів вже чітко визначилися лідери, наздогнати яких можливо не раніше ніж через 10–15 років. А національні науково-освітні центри починають втрачати свої позиції, і на цьому фоні зростає науковий потенціал університетів європейських країн.

На нашу думку, необхідність розробки основних напрямів державної політики зумовлена тим, що вона може надалі слугувати основою:

- а) для підготовки раціональних пропозицій щодо вдосконалення правового, методичного, науково-технічного та організаційного забезпечення економічної безпеки національної системи вищої освіти;
- б) розробки цільових програм забезпечення економічної безпеки системи вищої освіти.

Отже, на основі вище сказаного можна виділити чотири ключові складові економічних національних інтересів у сфері вищої освіти, які включають в себе:

- дотримання конституційних прав, свобод людини і громадянина в здобутті освіти, забезпечення економічного оновлення держави, збереження і зміцнення соціально-економічних цінностей суспільства і наукового потенціалу країни;
- організаційно-економічне забезпечення державної політики, пов'язане із своєчасним, найбільш повним і безперервним забезпеченням елементів системи вищої освіти необхідними ресурсами;
- підвищення ефективності та результативності економічних процесів, що протікають в системі вищої освіти;
- створення та розвиток потенціалу системи вищої освіти.

Висновки з даного дослідження

Основні напрями національної політики, націленої на підвищення рівня економічної безпеки системи вищої освіти держави, повинні представляти собою сукупність поглядів на завдання та принципи забезпечення економічної безпеки системи вищої і післядипломної освіти держави.

При реалізації заходів державної політики національної безпеки щодо розвитку системи вищої освіти та забезпечення її економічної безпеки необхідно керуватися виключно зазначеними національними економічними інтересами держави, а не будь-якими іншими інтересами, що йдуть врозрід з суспільним і

економічним розвитком України.

Література

1. Ахмедьярова М. Високий освітній рівень як гарантія відповідного економічного розвитку / М. Ахмедьярова // *Фінанси та кредит*. – 2006. – № 10. – С. 25.
2. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення) / О. І. Барановський / Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2004. – 759 с.
3. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення / Губський Б. В. – К. : КНЕУ, 2001. – 122 с.
4. Карпова К.В. Вищий навчальний заклад приватної форми власності як об'єкт економічної безпеки та суб'єкт господарської діяльності [Електронний ресурс] / К.В. Карпова // *Ефективна економіка*. – 2013. – № 2. – Режим доступу : <http://www.econmy.nauka.com.ua>
5. Малолетко А.Н. Теоретическое обоснование концепции экономической безопасности системы высшего и послевузовского профессионального образования / А.Н. Малолетко // *Вестн. Университета (Государственный университет управления)*. – 2009. – № 15. – С. 334–343.
6. Харківська А.А. Теоретичні та методичні засади управління інноваційним розвитком вищого навчального педагогічного закладу / А.А. Харківська. – Х. : КЗ «ХГПА»ХОР, 2011. – 364 с.
7. Шкарин В.В. Внутривузовское управление качеством обучения / В.В. Шкарин, Г.А. Буланов // *Высшее образование в России*. – 2002. – № 5. – С. 29–33.

Рецензія/Peer review : 11.11.2015 р.

Надрукована/Printed : 15.12.2015 р.

Рецензент: д.е.н., проф. Терехов В.І.

УДК 369.03

А.О. ФРИЧ

Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту
Тернопільського національного економічного університету

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО СТАНУ МЕДИЧНОГО СТРАХУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО РОЗВИТКУ

В статті визначено необхідність реформування системи особистого страхування та запровадження страхової медицини в Україні. Проаналізовано стан та динаміку вітчизняного ринку особистого страхування. Досліджено закордонний досвід, зокрема моделі фінансування системи охорони здоров'я у деяких країнах ЄС. Обґрунтовано необхідність створення медичного кластера у галузі охорони здоров'я як ефективного механізму організації регіональної структури обов'язкового медичного страхування.

Ключові слова: охорона здоров'я, обов'язкове (добровільне) медичне страхування, бюджетно-страхова модель, медичний кластер, державно-приватне партнерство в охороні здоров'я.

A.O. FRYCH

Ivano-Frankivsk Educational-scientific Institute of Management of Ternopil National Economic University

FEATURES OF MODERN HEALTH INSURANCE IN UKRAINE AND ITS FUTURE DEVELOPMENT

Abstract - In the article the necessity of reforming the system of private insurance and the introduction of health insurance in Ukraine. The condition and dynamics of the domestic life insurance market. Studied foreign experience, including model health financing in some EU countries. The necessity of creation of medical cluster in health as an effective regional structure of the Organization of mandatory health insurance.

Keywords: protection of health, compulsory health insurance, medical insurance. health, mandatory (voluntary) health insurance, budget-insurance model, the medical cluster, public-private partnership in health care.

Постановка проблеми. Реалії сучасного стану економічного і суспільного життя держави супроводжується виникненням ряду соціальних проблем, серед яких слід відмітити збільшення диференціації в доходах населення, зростання рівня безробіття та загальне погіршення рівня життя населення. У зв'язку з цим однією з основних завдань держави є забезпечення відповідного рівня соціального захисту населення. У системі заходів щодо поліпшення соціальної захищеності громадян важливе місце посідає забезпечення можливості одержання необхідної, своєчасної та якісної медичної допомоги. В умовах зменшення дохідної частини та перерозподілу державного бюджету в сторону збільшення видатків на оборонну сферу медицина не забезпечується. Відповідно, медицина не може забезпечити необхідний рівень надання медичних послуг, а отже збереження життя і здоров'я громадян. Організація охорони здоров'я, яка забезпечує право кожного громадянина на одержання медичної допомоги, може бути забезпечена системою страхової медицини, яка повинна вирішувати питання гарантованості і доступності медичних послуг для широких верств населення, залучення додаткових ресурсів у сферу охорони здоров'я.